

K OSUDŮM PAMĚTNÍ DESKY NA STĚNĚ CHRÁMU SV. CYRILA A METODĚJE V PRAZE

LENKA KLOČKOVÁ

V letošním roce uplynulo osmdesát let od vojenské operace Anthropoid,¹ která měla za úkol likvidaci třetího nejmocnějšího muže v německé nacistické hierarchii, architekta holocaustu, autora tzv. konečného řešení židovské otázky, zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.² V dějinách evropského protinacistického odboje to byl čin výjimečný a mimořádný. Představoval významnou akci rezistence v okupované Evropě.

Příprava, průběh, důsledky i mezinárodní význam této zdařilé vojenské operace³ jsou odborné i laické veřejnosti dostatečně známé. Tématu je

-
- 1 Krycí název pro vojenskou operaci parašutistického výsadku příslušníků čs. zahraniční armády vyslaných z Velké Británie na území Protektorátu Čechy a Morava. Cílem operace byla likvidace zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Byla organizována zvláštní skupinou „D“ zpravodajského odboru exilového Ministerstva národní obrany ve spolupráci s britskou Special Operation Executive (SOE). Výsadek tvořili kpt. Jan Kubiš a kpt. Jozef Gabčík. Zdařilý útok parašutistů československé zahraniční armády ze dne 27. května 1942, jehož následkům Heydrich podlehl dne 4. června 1942, patřil k významným činům evropské rezistence. Stal se symbolem domácího odboje, připomněl světové veřejnosti, že Čechoslováci se nesmířili s německou okupací. Statečný čin československých parašutistů a jejich pomocníků z řad domácího odboje se stal pro svůj morální a politický význam historickou událostí, která poznamenala osud českého národa a vývoj československého státu.
 - 2 Reinhard Tristan Eugen Heydrich (1904–1942), blízký spolupracovník Heinricha Himmlera, SS-Obergruppenführer, generál policie, velitel Hlavního říšského bezpečnostního úřadu. (Reichssicherheitshauptamt), Bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst), a také ředitel Interpolu, zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava od 27. září 1941 do 4. června 1942. Jeho osobě byla v zahraniční i tuzemské historiografii věnována značná pozornost. Naposledy k němu Zudová-Lešková, Zlatica a kol: Za Reinharda Heydricha – Po Reinhardu Heydrichovi. Síla a střet českého (československého) odboje a jejich transformace do „druhého života.“ Praha 2021.
 - 3 Termín „atentát na Reinharda Heydricha“ je v české historiografii, a v českém prostředí jako celku, vnímán jako vžitý termín. Řada historiků však upozorňuje na skutečnost, že termín „atentát“ má původ v nacistické propagandě a používáním sousloví „spáchat

věnována ze strany historiků, badatelů i spisovatelů literatury faktu velká pozornost. Přitahuje jejich pozornost pro odvahu jak aktérů, tak jejich pomocníků z řad domácího odboje. Mnozí z nich za tuto odvahu zaplatili životem svým i životy svých blízkých. Operaci Anthropoid se dostalo dramatického literárního i filmového zpracování.

Literatura, která je operaci Anthropoid věnována, je značně rozsáhlá a rozmanitá. Zahrnuje odborné studie, publicistické články, vědecké publikace, edice pramenů, literaturu faktu, rozsáhlé výpravné faktograficko-fotografické publikace i beletrii.⁴ Mohlo by se zdát, že vše k tématu je již známé a objasněné, nezůstávají žádná „bílá místa“. I s odstupem osmi desetiletí však zůstává prostor pro důkladnější poznání problematiky. Zdaleka ne všechno je probádáno a objasněno. Historický výzkum může k této problematice stále přinášet nové, přesnější a podrobnější informace. Mnohé historická věda dluží i samotným protagonistům atentátu na Reinharda Heydricha.

Tento příspěvek je úzce spjat s problematikou útoku na Reinharda Heydricha, vojenského rozkazu, který úspěšně splnili členové výsadku Anthropoid. Nezabývá se však samotnou problematikou atentátu a heydrichiády, ale vkládá střípek do mozaiky poznání historie vzniku pamětního místa⁵ věnovaného památce sedmi československých vojáků, kteří padli po nerovném boji s více než stonásobnou nacistickou přesilou v kryptě pravoslavného katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje dne 18. června 1942.

Statečný boj našich vojáků je „pro mnohé z nás příkladem opravdového vlastenectví a hrdinství a jedním z největších naplnění mravního vzoru. Sedm statečných parašutistů má pomníky v našich srdcích...“⁶

atentát“ dochází k přebírání nacistické terminologie. Vzhledem k tomu, že se jednalo o organizovanou vojenskou akci v době války, je namísto používat termín „útok“, neboť českoslovenští parašutisté plnili vojenský rozkaz.

- 4 Srv. Šolc, Jiří – Kločková, Lenka: Výběrová bibliografie k atentátu na Reinharda Heydricha. Úvod Jiří Šolc; sestavila Lenka Kločková. *Historie a vojenství* 51, 2002, č. 2, s. 486–501. Na tuto bibliografii navázala bibliografie z roku 2022: Munzar, Zdeněk – Novobilská, Radka – Židlíková, Jana: Atentát na Reinharda Heydricha. *Výběrová bibliografie z let 2002–2022* (1. část). *Historie a vojenství* 71, 2022, č. 2, s. 132–137.
- 5 Blíže např. Čermáková, Barbora – Devátá, Markéta: Pamětní místa. *Topografie soudobé paměti národa a její reflexe* (certifikovaná metodika). Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, červen 2015. Dostupné na <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-202367> [14. 6. 2022].
- 6 Vajskebr, Jan: Co se stalo s těly hrdinů? Rozhovor s Jaroslavem Čvančarou. *Paměť a dějiny* 12, 2018, č. 1, s. 36.

Jakkoliv tato slova uvozuji rozhovor s badatelem Jaroslavem Čvančarou nesporně přesně vystihují realitu, s přihlédnutím ke skutečnosti, že sedm československých vojáků nemá ani žádný hrob,⁷ byť pouze symbolický, má vytvoření pamětní desky na jejich počest hluboký význam. Tím spíše, uvědomíme-li si, „že náš vztah k minulosti totiž nezanedbatelně spoluručuje i náš vztah k přítomnosti a podílí se na vytváření žité společenské reality.“⁸

Pamětní místa, mezi něž patří i pamětní desky, mají bezesporu svoji nezanedbatelnou úlohu při vytváření kolektivní paměti národa. Pomáhají jí spoluvytvářet, symbolicky ztvárňují minulost a v neposlední řadě vypovídají mnohé o vztahu společnosti ke své historii i o hodnotách, které společnost reflektuje. I samotná pamětní místa mají svůj příběh.

Nedlouho po skončení druhé světové války se stala pamětní deska, která byla slavnostně odhalena nad okénkem do krypty pravoslavného katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici dne 28. října 1947, jedním z prvních pamětních míst připomínajících operaci Anthropoid,⁹ místem vyjadřujícím úctu k odvaze čs. parašutistů i jejich pomocníkům z řad československé pravoslavné církve a místem zakotvujícím tuto historickou událost v kolektivní paměti národa. Jejím tvůrcem se stal sochař František Bělský,¹⁰ jenž v letech 1939–1945 sám působil v čs. zahraniční armádě ve

7 Mnohé otázky týkající se heydrichiády zůstávají dodnes neobjasněny. Týká se to i tělesných ostatků československých parašutistů. Dekapitované tělesné ostatky na základě výzkumu badatele Jaroslava Čvančary skončily s největší pravděpodobností v šachtových hrobech u severní zdi Dáblického hřbitova. Lebky čs. parašutistů se dodnes nepodařilo nalézt. Tamtéž, s. 44.

8 Boštík, Martin: Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli. Cesta k destrukci jednoho kultu. Litomyšl 2022, s. 7. Autor se ve své poslední publikaci zabývá mj. problematikou pomníků v širokém kontextu světových společenských událostí posledních let. Za upozornění na tuto publikaci děkuji PhDr. Jiřímu Křesťanovi, CSc.

9 Pamětní místa spojená s touto operací vznikají především po roce 1989. Srv. např. památník na místě seskoku Jana Kubiše a Jozefa Gabčíka dne 29. 12. 1941 u obce Nehvizdy (<http://www.uvalsko.cz/2014/07/misto-seskoku-parasutistu-gabcika.html>); dále Pomník Operaci Anthropoid na Vychovatelně v Libni, na místě, kde 27. 5. 1942 došlo k útoku na Reinharda Heydricha (<https://www.praha8.cz/Pomnik-Operaci-Anthropoid.html>).

10 František Bělský (1921–2000), český sochař, v letech 1939–1945 příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii, po roce 1945 se vrátil do Československa, v roce 1948 se vystěhoval do Velké Británie natrvalo. Stal se uznávaným sochařem, portrétoval příslušníky čtyř generací britské královské rodiny. Blíže Beránek, Jaroslav: František

Velké Británii. V době, kdy pamětní desku vytvořil, bylo Bělskému pouhých šestadvacet let.

Kdo dal podnět k jejímu vzniku a na základě jakého zadání vznikla? Z jakých zdrojů byla financována? Jaké byly okolnosti jejího vzniku a průběh jejího slavnostního odhalení? Dochovaly se prameny, které by vypovídaly o této události? Jak autor, který byl sám v době druhé světové války vojákem čs. zahraniční armády, vnímal svoji práci na pamětní desce?

Tyto otázky jsme si kladli společně se stálým zpravodajem České televize v Londýně (dnes ve Washingtonu), Bohumilem Vostalem,¹¹ který v březnu letošního roku v Národním archivu pátral v osobním fondu Jan Lang¹² po archiváliích vztahujícím se k pomníku Jana Palacha na budově českého a slovenského krajanského centra Velehrad v Londýně, jehož autorem je také sochař František Bělský. Vytvořil jej v roce 1978.

Novinář Bohumil Vostal je tvůrcem řady dokumentů o sochaři Františku Bělském. Natočil mj. dokument pro českou televizi „Portrétoval jsem anglickou královnu“.¹³ Česká televize dokument uvedla v rámci 25. výročí návštěvy královny Alžběty II. v Praze a 100. výročí narození Františka Bělského.

Není náhoda, že řada publikací, které jsou věnovány problematice operace Anthropoid, je uvedena právě fotografií pamětní desky či se fotografie pamětní desky ocitá přímo na přední straně obálky některých knih.¹⁴ Bronzová pamětní deska sochaře Františka Bělského zobrazuje propojení čs. zahraničního a domácího odboje v době druhé světové války, stala se symbolem odvahy a statečnosti čs. zahraničních vojáků i jejich pomocníků

Bělský, tvůrce památníku čs. armády v Cholmondeley. *Historie a vojenství* 59, 2010, č. 4, s. 115–118.

- 11 Děkuji panu PhDr. Bohumilu Vostalovi za nezištnou pomoc při získávání archivních pramenů pro práci na této studii, za kontakt na rodinu sochaře Františka Bělského i za výjimečné sdílení digitálních pramenů k problematice vzniku a odhalení pamětní desky. Za laskavé poskytnutí fotografií z rodinného archivu F. Bělského velmi děkuji jeho nevlastní dceři, paní Noře Partridge a nevlastnímu synovi, panu Štěpánu Drexlerovi.
- 12 Lang, Jan (1919–2007), český katolický kněz a jezuita, účastník protinacistického a protikomunistického odboje, významný představitel krajanské komunity ve Velké Británii, zakladatel náboženského, kulturního a sociálního centra Velehrad v Londýně.
- 13 Dostupné zde: <https://ct24.ceskatelevize.cz/3292213-dokument-ct24-portretoval-jsem-anglickou-kralovnu>. [7. 5. 2022].
- 14 Např. Čvančara, Jaroslav: *Anthropoid. Příběh československých vlastenců*. Praha 2016.

z řad členů domácího protinacistického odboje, symbolem operace Anthropoid a všech obětí heydrichiády.

Na pamětní desce je vyryt tento text:

„V tomto pravoslavném
chrámu svatého Cyrila
a Metoděje padli za naši
svobodu dne 18. VI. 1942
národní mstitelé z řad
čs. zahraniční armády
štkpt. Adolf Opálka¹⁵
kpt. Jozef Gabčík¹⁶
kpt. Jan Kubiš¹⁷
kpt. Josef Valčík¹⁸

-
- 15 Plukovník in memoriam Opálka, Adolf (1915–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Francii a Velké Británii; velitel skupiny Out Distance; podílel se na přípravě a provedení útoku na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Blíže např.: Budař, Vlastimil: Nadporučík Adolf Opálka. Vlastivědný sborník Třeště a okolí, č. 1, 2012, s. 42–57. Životní příběh Adolfa Opálky beletristicky zpracoval historik Dalibor Vácha: srv. Vácha Dalibor: Smrt na kůru. Praha 2022.
- 16 Generálmajor in memoriam Gabčík, Jozef (1912–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Francii a Velké Británii, velitel výsadku Anthropoid, úspěšně splnil úkol operace Anthropoid, kterým byl útok na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Srv. Homolová Tóthová, Veronika: Máma milovala Gabčíka. Praha 2019; Šulc, Jiří: Dva proti Říši. Praha 2018. (Obě knihy jsou na pomezí literatury faktu a beletrie).
- 17 Plukovník in memoriam Kubiš, Jan (1913–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii, příslušník výsadku Anthropoid, úspěšně splnil úkol operace Anthropoid, kterým byl útok na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Srv.: Stehlík, Eduard: Jan Kubiš. Nezastaví mne ani to nejhorší. Polnička 2017.
- 18 Plukovník in memoriam Valčík, Josef (1914–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Francii a Velké Británii; příslušník výsadku Silver A, s Jozefem Gabčíkem a Janem Kubišem spolupracoval na přípravě útoku na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Blíže o jeho životě a zapojení do protinacistického odboje např. Jelínek, Zdeněk: Operace Silver A. Praha 2010; též Ebr, Vratislav: Narozen na popravišti. Od Heydricha ke knihám. Praha 2014.

por. Josef Bublík¹⁹
por. Jan Hrubý²⁰
por. Jaroslav Švarc²¹
biskup Gorazd,²² duchovní
Čikl,²³ Dr. Petřek,²⁴ předseda
církvní obce Sonnevend²⁵
a jiní čeští vlastenci,
kteří je ukrývali byli
popraveni. Věčná paměť.“

-
- 19 Podplukovník in memoriam Bublík, Josef (1920–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii; příslušník výsadku Bioscop. Blíže viz Chovanec, Jan: Sedmý z Resslerovy ulice. Uherský Brod 1999.
- 20 Plukovník in memoriam Hrubý, Jan (1915–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii, příslušník výsadku Bioscop. Blíže např. Deml, Jiří: Jan Hrubý. Život, doba a kamarádi jednoho z mužů 18. června 1942. Kunovice 2016.
- 21 Podplukovník in memoriam Švarc, Jaroslav (1914–1942), hrdina protinacistického odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii, příslušník výsadku Tin. Blíže např. Vaňourek, Martin: Češi se nevzdávají! Rotný Jaroslav Švarc, výsadek Tin a atentát na Heydricha. Brno 2022.
- 22 Biskup Gorazd (Pavlík, Matěj), (1879–1942), biskup moravské diecéze Církve československé husitské a následně československé pravoslavné církve. Za poskytnutí úkrytu a pomoc čs. parašutistům byl nacisty odsouzen k trestu smrti a popraven. Blíže např. Marek, Pavel: Biskup Gorazd (Pavlík). Životní příběh hledání ideální církve pro 20. století. Olomouc 2019.
- 23 Čikl, Alois Václav (1900–1942), pravoslavný duchovní, duchovní správce pro pražskou církevní obec a její střediska, příslušník protinacistického odboje, za poskytnutí úkrytu a pomoc čs. parašutistům byl nacisty odsouzen k trestu smrti a popraven. Blíže např. Raclavský, Libor: Cesta k oběti. Životní příběh Aloise Václava Čikla. Zlín 2014.
- 24 Petřek, Vladimír (1908–1942), pravoslavný duchovní, kaplan pravoslavného katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje, příslušník protinacistického odboje, za poskytnutí úkrytu a pomoc čs. parašutistům byl nacisty odsouzen k trestu smrti a popraven. Srv. Šustek, Vojtěch: Zlato se čistí v ohni. O životě, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka, jeho rodičů a sourozenců. Praha 2008.
- 25 Sonnevend, Jan (1880–1942), předseda Rady starších české pravoslavné církve, příslušník protinacistického odboje, za poskytnutí úkrytu a pomoc čs. parašutistům byl nacisty odsouzen k trestu smrti a popraven. Blíže např.: Jindra, Martin: Oběti Heydrichiády. Jan Sonnevend. Hlas pravoslaví, roč. 70, č. 5/2015, s. 15–16.

Z novinových článků v dobovém tisku vyplývá, že podnět ke vzniku pamětní desky dali sami vojáci protinacistického zahraničního odboje, konkrétně Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje při Československé obci legionářské, ve spolupráci s legionáři prvního československého odboje a pravoslavnou církví. Již v roce 1945, těsně po skončení druhé světové války, však chtěla pamětní desku na chrámu umístit česká pravoslavná církev. Sbor starších pravoslavné církve v Praze tehdy rozhodl, že padlým parašutistům a jejich pomocníkům z řad pravoslavné církve odhalí na stěně chrámu pamětní desku. K realizaci tohoto záměru však tehdy nedošlo, zabránil tomu nedostatek finančních prostředků.²⁶

Písemnosti vzniklé z činnosti Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje se, žel, nepodařilo dohledat, proto je třeba při rekonstrukci okolností, jež vedly k rozhodnutí sdružení postavit čs. parašutistům pamětní desku, vycházet z článků publikovaných především v periodikách Československé obce sokolské a ministerstva obrany v letech 1945–1947. Pokud se týká archiválií vztahujících se k činnosti Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje, torzovitě se v Národním archivu, ve fondu Svaz protifašistických bojovníků, dochovaly pouze členské přihlášky.²⁷ Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje bylo v roce 1947 včleněno do Československé obce legionářské,²⁸ později do Svazu bojovníků za svobodu, resp. Svazu protifašistických bojovníků. Písemnosti svazu byly teprve v roce 1969 převzaty do tehdejšího Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv) z Muzea pohraniční stráže, kde však byly uloženy v nevyhovujících prostorách a byly také nedostatečně zabezpečené proti ztrátám a poškození. Jedinými dochovanými písemnostmi Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje se vzhledem k výše jmenovaným okolnostem tak staly právě pouze členské přihlášky do sdružení z let 1945–1946.

Základní údaje o činnosti sdružení v letech 1945–1947 je třeba čerpat z jiných pramenů. Informace a údaje o organizační struktuře, personálním obsazení vrcholných orgánů či členské základně je možné alespoň částečně

26 Nesplacený dluh. Postavme pamětní desku bratřím Gabčíkovi a Kubišovi. Hlas revoluce 3, 1947, č. 19 ze dne 8. 5., s. 2.

27 Národní archiv (NA), fond Svaz protifašistických bojovníků – Ústřední výbor (SPB-ÚV), členská evidence.

28 Český antifašismus a odboj. Praha 1988, s. 72.

přiblížit na základě článků v Národním osvobození,²⁹ Hlasu revoluce³⁰ či Obraně lidu.³¹ V centru pozornosti však pro tento text zůstane problematika související s iniciativou sdružení v otázce vytvoření a odhalení pamětní desky na zdi chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v roce 1947.

První sjezd čs. zahraničních vojáků II. odboje se konal v Praze dne 8. března 1946.³² Poprvé se zde sešli vojáci čs. zahraničního protinacistického odboje z východní i západní fronty. Sjezdu se zúčastnilo osm tisíc delegátů, kteří se přihlásili k odkazu čs. legionářů z první světové války. Delegáti se rozhodli, že se tato „spřízněnost idejí“ organizačně projeví tím, že čs. zahraniční vojáci hromadně vstoupí do Československé obce legionářské.³³ Prvním předsedou byl zvolen mjr. Pavol Gajdoš.³⁴ O rok později, dne 8. 3. 1947 se v Praze konala celostátní konference zástupců jednot, příslušníků Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje.

Druhý sjezd delegátů zahraničních vojáků, který s konečnou platností rozhodl o včlenění Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje do Československé obce legionářské, byl zahájen dne 2. 7. 1947 v Obecním domě v Praze. Sjezdu se účastnilo sto padesát delegátů, kteří zastupovali organizačně podchycených jedenadvacet tisíc členů.³⁵ Myšlenka na sepětí obou zahraničních odbojů se na sjezdu stala jednou z ústředních idejí tohoto rokování: „Zahranční vojáci II. odboje si uvědomují, že jejich místo je jediné po boku bratrů legionářů z první světové války. V jejich šlépějích se ubírali v letech

29 Deník v letech 1924–1939 a v letech 1945–1948 vydávala Československá obec legionářská.

30 Týdeník Československé obce legionářské. Od 5. 10. 1945 s podnázvem List Československé obce legionářské, ústředí národního odboje z let 1914–1919; od 20. 3. 1946 s podnázvem List Československé obce legionářské; od 3. 6. 1948 s pod názvem Týdeník Svazu bojovníků za svobodu.

31 Deník Československé armády začal vycházet dne 1. 1. 1947 jako nepolitické a nadstranické periodikum. Po 25. únoru 1948 propagoval politiku KSČ v armádě.

32 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv (MZV-VA), kart. 274, Obrana lidu ze dne 19. 2. 1947, Zahranční vojáci budou sněmovat.

33 Tamtéž. (NA, MZV-VA, kart. 274.)

34 Generálmajor in memoriam Gajdoš, Pavol (1914–1994) příslušník mezinárodních brigád ve Španělsku, příslušník čs. legií, příslušník 1. čs. armádního sboru v SSSR, účastník SNP. Sr. NA, SPB-ÚV, členská přihláška Pavola Gajdoše. Blíže též Štaigl, Ján a kol.: Generáli. Slovenská vojenská generalita 1918–2012. Bratislava 2012.

35 Byl jenom jeden odboj. Obrana lidu 1,1947, č. 154, ze dne 3. 7. 1943, s. 1 a 3. Tamtéž.

1939 až 1945 do bojů téměř na všech válčističtích Evropy. S jejich ideály, t.j. s ideály Masarykovými, Benešovými a Štefánikovými, s myšlenkou na demokratickou republiku svobodného lidu také zvítězili i v tomto dlouhém, těžkém a nerovném boji. Jednota duší a srdcí mezi příslušníky obou odbojů vždy byla. Byly dvě světové války. Duch našeho odboje byl však, a v budoucnosti bude, pouze jeden.³⁶

Jednání zahájil předseda sdružení, mjr. Pavol Gajdoš krátkým proslovem, v němž připomněl, že se na tomto zasedání bude jednat o konečné formě splynutí organizace zahraničních vojáků s Československou obcí legionářskou.³⁷ Ústředním tajemníkem sdružení byl zvolen škpt. Jaroslav Dostál,³⁸ jednatelem pak mjr. Richard Polák.³⁹ Na tomto sjezdu byl novým předsedou Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje zvolen poslanec Václav Holub.⁴⁰

Poslanec Václav Holub sehrál významnou úlohu v záležitosti zhotovení pamětní desky. Stal se totiž předsedou komise pro postavení pamětní desky čs. parašutistům padlým dne 18. 6. 1942 v pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici a jejich pomocníkům z řad duchovních české pravoslavné církve, jak se dovídáme

36 Tamtéž.

37 Tamtéž.

38 Plk. Dostál, Jaroslav (1900–1959), příslušník 1. čs. armádního sboru v SSSR, tajemník Sdružení čs. zahraničních vojáků 2. odboje, člen ÚV SPB; po roce 1948 člen předsednictva ÚV SPB, NA, SPB-ÚV, členská přihláška Jaroslava Dostála.

39 Generál v. v. MUDr. Polák, Richard (1874–?) bakteriolog, příslušník čs. zahraničního odboje; vězeň nacistických koncentračních táborů v letech 1942–1945. NA, SPB-ÚV, členská přihláška Richarda Poláka.

40 Holub, Václav (1909–2004), politik ČSSD a novinář; v letech druhé světové války účastník protinacistického domácího odboje, příslušník čs. zahraniční armády ve Francii a Velké Británii; v letech 1945–48 poslanec Národního shromáždění; 1945–46 místopředseda, 1946–48 předseda Sdružení zahraničních vojáků; 1950–1969 generální tajemník exilové ČSSD; vydavatel časopisu *Demokracie a socialismus*; předseda oblastního sboru Rady svobodného Československa ve Velké Británii a činovník řady exilových organizací. V r. 1990 se účastnil obnovovacího sjezdu ČSSD v Praze. Blíže na <http://www.csd.cz/cs/g6/457-DS.html>, [27. 6. 2022]. Poslanec Václav Holub byl členem výboru branného, rozpočtového a zásob. O politické aktivitě Václava Holuba v Národním shromáždění blíže zde: <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/rejstrik/jmenny/h.htm>, [27. 6. 2022].

z dokumentu, který je uložen ve Vojenském historickém archivu.⁴¹ Dokumenty z jednání této komise se do dokončení tohoto textu nepodařilo dohledat.

Na začátku května 1947 vedení Sdružení čs. zahraničních vojáků II. odboje rozhodlo, že pamětní desku pořídí na své náklady, ve spolupráci s legionáři a příslušníky prvního čs. odboje a s pravoslavnou církví.⁴² Počátkem května 1947 byla v Hlasu revoluce vyhlášena finanční sbírka,⁴³ do níž se zapojili jak členové Československé obce legionářské (ČsOL), tak široká veřejnost. Do sídla ČsOL v Legerově 22 tak pod heslem „Pamětní deska br. Gabčíkovi a Kubišovi“⁴⁴ začaly přicházet první příspěvky. Výzva adresovaná veřejnosti k připojení ke sbírce byla uveřejněna také v Národním osvobození.⁴⁵

Jakým způsobem byl vybrán tvůrce pamětní desky, se nepodařilo na základě archivních dokumentů doložit. Nezmiňuje se o tom ani sám autor ve svých vzpomínkách.⁴⁶ Musíme se spokojit s kusými a útržkovitými zprávami a rozhovory v dobovém tisku a také s rozbohem kunsthistoriků, znalců sochařského díla Františka Bělského ve Velké Británii, především pak historika umění, který se specializuje na české sochařství, Petera Cannona-Brookse.⁴⁷

41 Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv Praha (VÚA-VHA Praha), fond Vojenský historický ústav (dále VHÚ), spis sign. 59/4/6/13, Schválení textu na desku padlých v Praze, Resslerův ul. V tomto dokumentu ze dne 22. 8. 1947 je poslanec Václav Holub zmíněn jako předseda komise pro postavení pamětní desky.

42 Nesplacený dluh. Postavme pamětní desku bratřím Gabčíkovi a Kubišovi. Hlas revoluce 3, 1947, č. 19 ze dne 8. 5., s. 2.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Pamětní deska parašutistům J. Gabčíkovi a J. Kubišovi. Národní osvobození 18, 1947, č. 107, ze dne 8. 5. 1947, s. 1.

46 Belsky, Franta: Sculpture. Londýn 1992. Ani v této publikaci se autor nerozepisuje o okolnostech vzniku pamětní desky v Resslerův ulici.

47 Cannon-Brookes, Peter (1938), britský historik umění, odborník specializující se na české sochařství, zakladatel časopisu Museum Management and Curatorship; 1965–1978 působil v Birminghamském muzeu a umělecké galerii, 1978–1986 v Národním muzeu Walesu v Cardiffu, je kurátorem Ateliéru Franty Bělského a Ireny Sedlecké. Je mj. autorem publikace Czech Sculpture 1800–1838. Cardiff 1983. V červenci 2021 převzal od velvyslance České republiky na českém velvyslanectví v Londýně čestnou stříbrnou medaili Jana Masaryka.

Ten v debatě nazvané „Pocta Frantovi Bělskému“⁴⁸, kterou v dubnu 2021 uspořádala nezávislá umělecká společnost Stephenson art ve spolupráci českým velvyslanectvím ve Velké Británii a s londýnskou galerií Ben Uri Gallery & Museum, jež představuje díla a životy umělců-emigrantů, řeší otázku, zda František Bělský zhotovil pamětní desku čs. parašutistům sám. Nevylučuje pomoc sochaře Otakara Španiela.⁴⁹ Ten byl v té době profesorem Bělského⁵⁰ a v létě 1947 mu k práci na pamětní desce zapůjčil svůj ateliér. Zmínku o zapůjčení ateliéru Bělskému nalezneme rovněž v časopise *Naše vojsko*, kde se v souvislosti s přípravami na slavnostní odhalení pamětní desky uvádí: „Nyní je (Bělský – pozn. aut.) žákem profesora Španiela, který mu také uvolnil v letních měsících svůj ateliér pro modelování této desky.“⁵¹ Ani v publikacích autora pamětní desky, ani v knihách Otakara Španiela se nepodařilo dohledat jakékoliv informace, které by potvrzovaly či vyvracely názor historika umění Petera Cannona-Brookse. V Městském muzeu v Jaroměři je uložen osobní archiv sochaře Otakara Španiela.⁵² Nachází se zde mimo jiné také jeho korespondence. Do archiválií však z důvodu rekonstrukce muzea nebylo možné nahlédnout.

V červnu 1947 sochař František Bělský na pamětní desce intenzivně pracuje a má přesné představy o její budoucí podobě. Jedním z mála pramenů, z nichž si lze udělat obraz o práci Bělského na pamětní desce, je rozhovor, který v polovině června 1947, u příležitosti příprav pietního aktu v chrámu sv. Cyrila a Metoděje, poskytl redaktorům *Obrany lidu*.⁵³ Přibliž-

48 Dostupné zde: Recording from online debate to 100 anniversary of sculptor Franta Belsky | Embassy of the Czech Republic in London (mzv.cz), [11. 7. 2022]. Za upozornění na tento dokument i na osobnost historika umění Petera Cannona-Brookse děkuji panu Bohumilu Vostalovi.

49 Španiel, Otakar (1881–1955), český sochař a medailér, profesor na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze (UMPRUM) a na Akademii výtvarných umění (AVU).

50 František Bělský v té době studoval na Akademii výtvarných umění. NA, Policejní ředitelství Praha II, 1941–1950, kart. 413, sign. 1158/4. Daňové potvrzení pro vydání vystěhovaleckého pasu F. Bělskému.

51 Dílo vděčnosti. Pamětní deska padlým parašutistům a kněžím. *Naše vojsko* 6, 1947, č. 43, ze dne 24. 10. 1947, s. 8.

52 Blíže <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/VysledkyHLEDANI.aspx?stranka=1&id=9051030401#9051030401>. [12. 7. 2022].

53 Pocta hrdinům v Resslerově ulici, *Obrana lidu* 1, 1947, č. 139 ze dne 15. 6. 1947, s. 3.

žil v něm uměleckou podobu, jakou pamětní deska bude mít. Její rozměry mají být 130 x 160 cm, pro umístění desky byl vybrán prostor nad okénkem do krypty pravoslavného chrámu. Pamětní deska „bude složena ze tří dílů, v jednom bude postava parašutisty ve speciální výstroji – vyjádření vzdoru a odhodlání bojovat – a ve druhé bude znázorněna laskavost a snaha pomáhat postavou kněze pravoslavné církve. V prostředku bude nápis“,⁵⁴ přiblížil František Bělský budoucí podobu pamětní desky. Autor také v rozhovoru vysvětlil, že z architektonických důvodů je třeba desku umístit značně vysoko, proto i písmena budou muset být veliká a nebude rovněž možné pracovat s drobnými, detailními symboly. Bělský v této souvislosti upozornil, že „obě figury budou velkoryse, prostě, masivně komponovány. Jen v trnitém věnci na soklíku pod figurami budou dvě drobné věci: parašutistický znak a pravoslavný křížek“,⁵⁵ uvedl dále.

Autor v rozhovoru zmínil, že na pořízení desky bude potřeba 300 až 350 kg bronzu.

Okno se stopami střel má zůstat v původním stavu. Pod okénkem do krypty plánuje instalovat závěs na věnec, zdobený plakétou. Pod závěsem budou do výklenku zasazeny dva stupně, jež mají oddělovat desku i okénko do krypty od ruchu ulice a rovněž poskytnout místo pro květinovou výzdobu. V rozhovoru sochař zmínil i skutečnost, že se ve své práci snaží zachovat sloh shodný se stylem říms a pilastrů kostela. Mezi potřebné adaptace patří „odstranění okapové roury, která teď prochází výklenkem podél místa, kde bude deska a závěs, do chodníku, kde budou stupně“.⁵⁶ Na kamenické práce Bělský plánoval použít trachyt, velmi odolnou horninu vůči povětrnostním vlivům, navíc autor přihlížel k tomu, aby druh kamene byl v souladu se stavebním materiálem barokního chrámu.⁵⁷

18. června 1947 se před chrámem konal pietní akt k uctění památky padlých parašutistů a zavražděných pravoslavných duchovních. Slavnostní vzpomínky se pod záštitou hlavního města Prahy účastnili představitelé politického a veřejného života – zástupci města Prahy, posádkového velitelství, Svazu brannosti, ředitelství pošt, ředitelství státních drah, Československého

54 Tamtéž.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž.

červeného kříže, pravoslavné církve, Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých, Čs. obce legionářské, Sokola, Orla, Junáka, hasičstva aj.⁵⁸ Vzpomínka byla zahájena v devatenáct hodin panychidou, sloužil ji pravoslavný arcibiskup pražský Jelevferij.⁵⁹ Po jejím skončení zahrála hudba pražské posádky chorál „Ktož jsú boží bojovníci“ a poté k přítomným promluvil předseda Národního shromáždění Josef David,⁶⁰ posádkový velitel div. gen. Miroslav Miklík⁶¹ a primátor hlavního města Prahy Václav Vacek.⁶² Na závěr pietní akce byly pod okénkem krypty, nedaleko místa skonu čs. parašutistů, položeny věnce. Pietní akce byla zakončena československou státní hymnou a poctu hrdinům prokázalo vojsko a členové dalších organizací slavnostním pochodem.⁶³

V srpnu 1947 se konala schůze komise pro postavení pomníku čs. parašutistům. O skutečnosti, že existovala komise pro postavení pamětní desky padlým parašutistům a jejich pomocníkům z řad pravoslavné církve, vypovídá dokument, který je uložený ve fondu Vojenského historického ústavu (VHÚ) ve Vojenském historickém archivu (VHA).

Dne 10. září 1947 se totiž Sbor starších pravoslavné církve v Praze obrátil na VHÚ se žádostí⁶⁴ o schválení textu, který měl být na pamětní desce. V žádosti se uvádí: „Komise pro postavení pamětní desky parašutistům, kteří 18. 6. 1942 hrdinně padli v kryptě našeho katedrálního chrámu, na své schůzi dne 22. 8. 1947 za předsednictví p. poslance Holuba změnila⁶⁵ text pamětní desky.“

58 Obrana lidu 1, 1947, č. 139, s. 3.

59 Metropolita Jelevferij (Voroncov, Venjamin Alexandrovič), (1892–1959), biskup Ruské pravoslavné církve, metropolita leningradský a ladožský, exarcha a arcibiskup Moskevského patriarchátu v Československu v letech 1946–1951, první metropolita pražský českých zemí a Slovenska (1951–1955).

60 David, Josef (1884–1968), čs. politik, poslanec Národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou.

61 Brigádní generál Miklík, Miroslav (1892–1965), náčelník štábu Zemského vojenského velitelství v Praze.

62 Vacek, Václav (1877–1960), čs. politik KSČ, meziválečný senátor Národního shromáždění, primátor hl. m. Prahy v letech 1946–1954.

63 Obrana lidu 1, 1947, č. 139, s. 3.

64 VÚA-VHA Praha, VHÚ, spis sign. 59/4/6/13, Schválení textu na desku padlých v Praze, Resslově ul.

65 V archivních pramenech se nepodařilo dohledat, jak zněl původní návrh textu.

Následuje text, který má být vyryt na pamětní desce. Pracovníci VHÚ⁶⁶ ve své odpovědi Sboru starších ze dne 14. října doporučují text upravit. Navrhují „aby nebylo použito slova mstitelé a aby byl uveden v soulad poslední odstavec s prvním, kde jest nejprve uveden důvod a potom jména“⁶⁷. Na základě podnětu pracovníků VHÚ měl text prvního odstavce na pamětní desce znít takto:

„V tomto pravoslavném
chrámu sv. Cyrila
a Metoděje padli
dne 18. VI. 1942 jako
vykonavatelé spravedlivé
odvety za utrpení národa
tito vojáci čs. zahraniční
armády“⁶⁸

Poslední odstavec nápisu na pamětní desce pak měl být uveden těmito slovy:

„A za to, že je skrývali,
byli popraveni“⁶⁹

Odpověď z Vojenského historického ústavu adresovaná Sboru starších pravoslavné církve v Praze však zřejmě přišla pozdě a členové komise pro postavení pamětní desky parašutistům a samotný tvůrce pravděpodobně již neměli čas jakkoliv doporučení ze strany pracovníků VHÚ zvážít a případně zohlednit. Když totiž dostali odpověď pracovníků VHÚ, zbývalo do plánovaného odhalení pamětní desky pouhých několik dní a s největší pravděpodobností by nebylo možné, aby text na pamětní desce byl na poslední chvíli upraven či jakkoli pozměněn.⁷⁰

66 Odpověď vypracoval pracovník VHÚ Eliášek. Srv. VÚA-VHA, VHÚ, spis sign. 59/4/6/13.

67 VÚA-VHA Praha, VHÚ, spis sign. 59/4/6/13.

68 Tamtéž.

69 Tamtéž.

70 Pod vypracovaným návrhem úpravy textu na pamětní desce je podepsán pracovník VHÚ Eliášek. Odpověď byla schválena přednostou oddělení dne 15. 10. 1947 a o dva dny později byla odeslána Sboru starších pravoslavné církve v Praze. VÚA-VHA Praha, VHÚ, spis sign. 59/4/6/13.

Proto nakonec zůstal text na pamětní desce v té podobě, v jaké jej komise pro postavení pomníku na svém jednání v srpnu 1947 navrhla. Skutečný důvod, proč Sbor starších pravoslavné církve v Praze a komise pro zhotovení pamětní desky padlým čs. parašutistům doporučení pracovníků VHÚ neakceptovaly, však zůstává neobjasněn. Archivní dokumenty k této otázce se dohledat nepodařilo.⁷¹

Dotaz mohl být také považován za nutnou formalitu, byl podán skoro na poslední chvíli, a zřejmě se nečekalo, že by nebyl schválen nebo měněn. Je také možné, že se jednalo o nutný úřední postup, že nápisy na pamětních deskách k odboji měl schvalovat VHÚ.

Krátce před odhalením pamětní desky byly publikovány dva články, které mimo jiné přinášejí informace o zdrojích financování pomníku a o firmě, která desku odlila. První text přineslo Národní osvobození ze dne 19. 10. 1947.⁷² V článku je uvedena i částka, kterou sdružení vybralo z veřejné peněžní sbírky, i suma, kterou přispěla na zhotovení desky česká pravoslavná církev a konečně je zde rovněž připomenut velkorysý přístup firmy Franta Anýž,⁷³ která desku odlila: „Zahraniční vojáci jsou si vědomi velkého významu akce svých kamarádů – parašutistů, i duchovních pravoslavné církve. Proto se rozhodli, že k 5. výročí smrti J. Gabčíka a Kubiše a ostatních uspořádají důstojnou oslavu k uctění jejich památky. Sdružení zahraničních vojáků 2. odboje v ČsOL uspořádalo již začátkem letošního roku sbírky v jednotách ČsOL na zřízení pamětní desky parašutistům a kněžím pravoslavné církve. Legionáři i vojáci 2. odboje darovali na tento účel 130 000 Kč. Pravoslavná církev přispěla na desku 15 000 Kč. Největší pomoc poskytla však zahraničním vojákům fa Anýž, která zhotovila zdarma ve svých dílnách celou desku. Návrh na desku vyhotovil 26 letý zahraniční voják Fr. Bělský.“⁷⁴

71 Ohledně zápisů z jednání komise bude třeba ještě udělat rešerši v Národním památníku hrdinů heydrichiády při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze.

72 Pamětní deska národním mstitelům bude odhalena 28. října pod záštitou prezidenta republiky. Národní osvobození 18, 1947, č. 245, ze dne 19. 10., s. 4.

73 Písemnosti firmy Franta Anýž jsou uloženy v Archivu Národního technického muzea (ANTM), k problematice vzniku pamětní desky se však žádné dokumenty ve fondu nenacházejí. Rešerše s negativním výsledkem k danému tématu byla provedena také v NA, Ministerstvo financí – vládní zmocněnec, kart. 309 a v SOA v Praze, Krajský soud obchodní, Franta Anýž, a.s, sign. A-III-217, kart. 955.

74 Pamětní deska národním mstitelům bude odhalena 28. října pod záštitou prezidenta

Druhý článek publikoval časopis *Naše vojsko* dne 24. 10. 1947.⁷⁵ V textu je pamětní deska podrobně popsána: „Dílo Bělského se skládá ze tří částí. Krajní dvě jsou vyplněny dvěma figurami vysokými 94 cm. Prostřední tvoří vlastní deska se jmény parašutistů a zavražděných kněží. Jedna z postav znázorňuje parašutistu, druhá kněze. Jsou komponovány prostě, masivně a velkoryse. Není v nich patosu ani gest. Autor zde chtěl vyjádřit symbol parašutisty, jehož zaťaté pěsti mluví o vzdoru, tvrdém odhodlání bojovat i za cenu sebeobětování. Postava pravoslavného kněze, oblečeného v bohoslužebné roucho, s kněžskými znaky na prsou a s rukama volně sepjatýma, vystihuje dobře pojem laskavosti a snahy pomáhat bližnímu“.⁷⁶ V textu je rovněž uvedeno, že pod okénkem do krypty má být umístěn reliéf, plamenný meč, který drží dvě pravé ruce. Reliéf měl symbolizovat spolupráci domácího zahraničního odboje.⁷⁷ Jak je zřejmé z dobových fotografií, reliéf pod okénkem do krypty umístěn nebyl. Autoři článku byli přítomni i odlévání bronzové desky ve slévárně firmy Franta Anýž v Holešovicích: „Skoro s posvátnou úctou přistupovali zde všichni k této práci. Každému z nich bylo opravdu ctí, že může svým dílem přispěti k trvalému uctění památky nejstatečnějších z bojovníků za naši svobodu.“⁷⁸ Žel, nepodařilo se v archivních fondech dohledat písemnosti, které se vztahují k práci zaměstnanců firmy Anýž na zhotovení pamětní desky. Jediným jménem, které v článku bylo citováno v této souvislosti, bylo jméno slévačského mistra Brady.

Odhalení pamětní desky na stěně pravoslavného chrámu sv. Cyrila a Metoděje se stalo významnou politickou a společenskou událostí. Uskutečnilo se pod záštitou prezidenta republiky, dr. Edvarda Beneše,⁷⁹ za účasti ministra národní obrany, armádního generála Ludvíka Svobody,⁸⁰ u pří-

republiky. *Národní osvobození* 1, 1947, č. 245, ze dne 19. 10. 1947, s. 4.

75 Dílo vděčnosti. Pamětní deska padlým parašutistům a kněžím. *Naše vojsko* 6, 1947, č. 43, ze dne 24. 10, s. 8.

76 Tamtéž, s. 8.

77 Tamtéž, s. 8.

78 Tamtéž, s. 8.

79 Beneš, Edvard (1884–1948), čs. politik a státník, druhý čs. prezident v letech 1935–1938 a 1945–1948.

80 Armádní generál Svoboda, Ludvík (1895–1979), příslušník 1. a 2. čs. zahraničního odboje, politik a státník, čs. prezident v letech 1968–1975.

ležitosti 29. výročí vzniku samostatného československého státu, dne 28. října 1947 v jedenáct hodin dopoledne.

Samotný průběh slavnostního ceremoniálu popisuje podrobně ve své práci *Kronika české církve pravoslavné*⁸¹ farář Josef Leixner.⁸² Píše v ní mimo jiné: „Po slavnostním díkuvzdání k 28. říjnu, které vykonal a doprovodil procítěnou řečí o významu svobody vladyka Jelevferij, byla sloužena za účasti početného duchovenstva panychida. Chrám byl naplněn věřícími a vzácnými hosty v čele s primátorem dr. Vackem, generalitou čs. a rumunskou⁸³ a zástupci úřadů a samosprávy. Zvláštního lesku dodala bohoslužbě účast arcibiskupa yorského, dr. Cyrila Garbety,⁸⁴ který stál při ní v liturgickém rouchu a mitře. Po panychidě zasedli hosté na čestné tribuně. Prezident republiky zastupoval vyslanec Jína.⁸⁵ Na tribuně bylo viděti pozůstalé po mrtvých parašutistech, děti otce Čikla a jiných.“⁸⁶

Další průběh pietní akce popisuje Josef Leixner takto: „Slavnost byla zahájena chorálem „Kol slaven“,⁸⁷ načež se ujal slova ministr národní obra-

81 Rukopis je uložen v soukromé sbírce potomků Josefa Leixnera. Děkuji potomkům Josefa Leixnera za laskavé zaslání skenů z tohoto rukopisu a za zprostředkování kontaktu s rodinou děkuji pracovníci Národního památníku hrdinů heyrichidiy, paní Ditě Křížové.

82 Leixner, Josef (1893–1970), pravoslavný farář, blízký spolupracovník biskupa Gorazda, účastník čs. domácího protinacistického odboje (mj. vystavoval křestní listy osobám židovského vyznání, rovněž zasilal potravinové balíčky na adresu dr. Vladimíra Petřka). Josef Leixner byl nacisty 26. září 1942 zatčen, vězněn a odeslán na nucené práce do Stolpu v Pomořansku. Zde pracoval do 1. července 1944 jako údržbář lokomotiv. Od roku 1946 se ujal duchovní správy pražské církevní pravoslavné obce, kde se mimo jiné podílel na obnově katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje. NA, SPB-ÚV, členská přihláška Josefa Leixnera.

83 Slavnostního odhalení pamětní desky se zúčastnil rumunský ministr války, generál M. Lascal. Pietní oslava na paměť parašutistů. Národní osvobození 18, 1947, č. 253, ze dne 30. 10., s. 1.

84 Garbett, Cyril Forster (1875–1955), anglikánský biskup a církevní spisovatel, populární osobnost veřejného života; v letech 1942–1955 byl biskupem v Southwarku, biskupem ve Winchesteru a arcibiskupem v Yorku.

85 Jína, Jan (1890–1962), čs. diplomat, vedoucí politického odboru kanceláře prezidenta Edvarda Beneše.

86 Leixner, Josef: *Kronika české církve pravoslavné*, s. 191. Soukromá sbírka potomků Josefa Leixnera.

87 Chorál *Kol slaven* vznikl v roce 1794, skladatelem je Dmitrij Bortňanský na verše Mi-

ny, armádní generál Svoboda, který vroucími slovy promluvil o hrdinství parašutistů a pravoslavných kněžích tohoto chrámu. Pak byla odhalena deska. Desku přijal do ochrany primátor hlavního města Prahy dr. Vacek. Poté byly položeny četné věnce k desce. Hymnou a pochodem posádky, legionářů, tělocvičných spolků, SNB aj. byla tato slavnost zakončena. Dlouho do noci pak stály zástupy, aby si prohlédly desku a kryptu a poklonily se památce velkých padlých. Celá slavnost byla vysílána rozhlasem.”⁸⁸

Pamětní desku odhalil poslanec Václav Holub společně s majorem Jaromírem Nechanským.⁸⁹ Předtím Václav Holub ve svém projevu poukázal na význam obětí protinacistického odboje. Řekl mimo jiné: „Pro dnešek i pro budoucnost je třeba v zájmu brannosti národa a obecných zásad morálky aktivní boj našeho lidu hodnotit nejvýše, jako je třeba potírat a přísně trestat zbabělost, zradu a službu špatné věci tresty nejvyššími“.⁹⁰

Z významných osobností veřejného života tehdejšího Československa se slavnostní vzpomínky zúčastni mimo jiné arcibiskup pražský Josef Beran,⁹¹ ministr sociální péče Zdeněk Nejedlý,⁹² ministr výživy Václav Majer,⁹³ starosta Československé obce sokolské Antonín Hřebík,⁹⁴ teolog František

chaila Cheraskova. Skladba byla široce používána jako neoficiální hymna Ruské říše od 18. století do 30. let 19. století.

88 Tamtéž, s. 193.

89 Nechanský, Jaromír (1916–1950), čs. voják, příslušník zahraničního protinacistického odboje, člen výsadku Platinum-Pewter; příslušník protikomunistického odboje, za účast v něm byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Životní příběh Jaromíra Nechanského zpracoval Šolc, Jiří: Znamení trojského koně. Praha 2008.

90 Pietní oslava na paměť parašutistů. Národní osvobození 18, 1947, č. 253, ze dne 30. 10., s. 1–2.

91 Beran, Josef (1888–1969), katolický duchovní, arcibiskup pražský a primas český v letech 1946–1969, od roku 1965 kardinál.

92 Nejedlý, Zdeněk (1878–1962), český literární a hudební vědec, vysokoškolský pedagog, politik KSČ; v letech 1945–1946 a 1948–1953 čs. ministr školství a národní osvěty, 1946–1948 ministr sociální péče.

93 Majer, Václav (1904–1972), čs. politik ČSSD, ministr výživy v letech 1946–1948, předseda exilové ČSSD v letech 1948–1972.

94 Hřebík, Antonín (1902–1984), starosta Československé obce sokolské, dlouholetý starosta Ústředí československého sokolstva v zahraničí, člen Československé strany národně socialistické.

Maria Hník,⁹⁵ profesor na Husově fakultě František Bednář⁹⁶ či představitel Československé církve evangelické Amos Pokorný.⁹⁷

V chrámu sv. Cyrila a Metoděje vznikalo pietní místo připomínající události 18. června 1942 již těsně po skončení druhé světové války. Zasloužili se o to především představitelé české pravoslavné církve. V roce 1945 nechal duchovní Josef Leixner přímo v kryptě instalovat výstavu věnovanou padlým parašutistům a popraveným duchovním.⁹⁸ Po roce 1948 byla krypta přístupná pouze příležitostně a ti, kteří si chtěli připomenout památku 18. června, chodili ke kryptě víceméně tajně. Až v roce 1966 Vojenský historický ústav vytvořil v kryptě novou výstavu a teprve po roce 1989 dochází k otevření pietního prostoru širší veřejnosti. Vzniká zde Národní památník obětí heydrichiády – místo smíření. Slavnostně byl otevřen 28. září 1995. Autorem expozice byl vojenský historik Jiří Šolc.

Pietní akt, za účasti nejvyšších představitelů státu, státních institucí a spolků, se před chrámem sv. Cyrila a Metoděje od té doby koná již každoročně.

* * *

Jestliže podle básnického vyjádření spisovatele Arnošta Lustiga⁹⁹ platí, že „paměť je mozkiem duše, duchovní páteř, bez které se naše tělo pokříví“ a „zapomnění je Atlantida, která už neodvolatelně zmizela pod ledovými vlnami oceánu“, pak umělecké dílo s hlubokým poselstvím, které na počest padlých parašutistů a zavražděných pravoslavných duchovních v Resselově ulici vytvořil sochař František Bělský, přispívá k tomu, abychom my sami a generace budoucí v ledových vodách zapomnění neutonuli.

95 Hník, František Maria (1905–1962), český teolog, sociolog, biskup Církve československé (husitské), profesor a děkan Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze.

96 Bednář, František (1884–1963), český teolog, profesor Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké v Praze.

97 Pokorný, Amos (1890–1949), český legionář a voják, šachový mistr, činný v Česko-bratrské církvi evangelické, člen synodu rady církve 1945–1949.

98 Hlavsová, Jana Raila – Juklová, Petra: Historie a současnost Národního památníku hrdinů heydrichiády. *Historie a vojenství* 71, 2022, č. 1, s. 99–109.

99 Lustig, Arnošt (1926–2011), český novinář a spisovatel, v době druhé světové války vězeň nacistických koncentračních táborů.

Příloha

Životopis Františka Bělského

Bělský, František (1921–2000), český sochař, grafik a medailér; v době druhé světové války příslušník čs. zahraniční armády ve Francii a ve Velké Británii.

Narodil se v Brně, v rodině ekonoma Josefa Bělského, mládí a studia však prožil v Praze. V roce 1938 začal studovat na Rotterově (Jedličkově) škole užitého umění. V roce 1939 se jeho rodině podařilo uprchnout do Velké Británie. Zde Bělský pokračoval ve studiu na Central School of Arts & Crafts a poté na Royal College of Arts.

Po vypuknutí druhé světové války se přihlásil do československé zahraniční armády, odveden byl 17. ledna 1940 v Londýně. Prezentován byl dne 13. května 1940 k 5. baterii dělostřeleckého pluku 1. Dne 8. května 1940 se dostal do Francie, kde sloužil nejprve u dělostřeleckého pluku posádkou v Sigeian, později jej převeleli k baterii kanonů proti útočné vozbě do Le Lac. Po porážce Francie byl dne 7. července evakuován na lodi Viceroy of India zpět do Velké Británie a vtělen ke štábní rotě 1. čs. brigády. O tři měsíce později, 4. října 1940, byl přemístěn k Dělostřeleckému oddílu 1 a 1. ledna 1941 byl vtělen ke 2. baterii.¹ Studijní dovolenou, aby mohl pokračovat ve studiu na Royal College of Arts, čerpal od 15. srpna 1941 do 6. dubna 1942. Do posudku ze dne 14. 7. 1941 jeden z velitelů Bělskému napsal následující hodnocení: „Inteligentní, poněkud prudký, víc umělec než voják“.²

Bělského studijní dovolenou řešili posléze i nejvyšší představitelé čs. exilové vlády Edvard Beneš a Jan Masaryk. Ministr národní obrany Sergej Ingr byl proti, aby Bělský nastoupil na Royal College of Arts v Londýně. Měl obavy, že stipendia budou chtít využívat i další příslušníci čs. zahraniční armády, což by exilovou armádu podle jeho názoru oslabilo. Blíže se této otázce věnuje dokument Bohumila Vostala „Portrétoval jsem anglickou královnu.“³

Pro potřeby armády Bělský modeloval rovněž plastické mapy, mj. plastické mapy pro naše výsady, a také navrhoval bankovky pro poválečnou

1 Vojenský archiv – Centrálna registratúra Trnava, Osobné spisy, Bělský František, nar. 6. dubna. 1921, kmenový list.

2 Tamtéž.

3 Dostupné zde: <https://ct24.ceskatelevize.cz/3292213-dokument-ct24-portretoval-jsem-anglickou-kralovnu>. [7. 5. 2022].

potřebu. Během svého působení v čs. zahraniční armádě uzavřel dne 26. 6. 1944 v Newportu sňatek s Margaret Constance Owen, která se později stala významnou karikaturistkou. Dne 20. dubna 1945 byl povýšen na svobodníka a 7. července 1945 demobilizoval v Mlázovicích.⁴ Po skončení druhé světové války se Bělský spolu s manželkou usadili v Praze. Věnovali se nezávislé grafické tvorbě. Bělský zároveň studoval na Akademii výtvarných umění u profesora Otakara Španiela. Podruhé se František Bělský ocitl v emigraci po únoru 1948. V srpnu 1948 požádal československé úřady o propuštění ze státního občanství a o povolení k vystěhování do Austrálie. Oficiálně svoji žádost zdůvodnil zdravotními problémy svojí manželky, jíž nesvědčilo vnitrozemské podnebí, a nutností postarat se o tetu své manželky, která žila osaměle v Austrálii. Souhlas s vystěhováním Bělský získal, do 31. 7. 1950 byl povinen předložit čs. úřadům doklad o nabytí cizího státního občanství.⁵

Ve Velké Británii, kde našli manželé Bělští svůj domov, vytvořil celou řadu významných sochařských děl, včetně sochařských portrétů členů čtyř generací britské královské rodiny, Winstona Churchilla, prezidenta Harryho Trumana, admirála Cunninghama, Lorda Mountbattena a dalších. Pět jeho děl má ve svých sbírkách londýnská Národní portrétní galerie.⁶

Na svou vlast nikdy nezapomněl. Pro katedrálu v londýnské čtvrti Southwark vytvořil pamětní desku věnovanou rytci a grafikovi Václavu Hollarovi, pro krajské středisko Velehrad v Londýně plastiku připomínající oběť Jana Palacha. Po listopadu 1989, kdy se opět mohl vrátit do Prahy, vytvořil v Dejvicích památník věnovaný československým letcům sloužícím v britském Královském letectvu (RAF). Bělský je rovněž autorem busty Winstona Churchilla před budovou britského velvyslanectví v Thunovské ulici.

Když se zloději v roce 1988 vloupali zloději do jeho bytu a odcizili mu mj. i vojenská vyznamenání, obrátil se s prosbou na československé minis-

4 VÚA-VHA Praha, Sbírká osobních spisů účastníků národního boje za osvobození podle zákona č. 255/1946 Sb., spis čj. 9531-38/1988 a čj. 310 648/1993 – František Bělský.

5 Žádost o vydání vystěhovaleckého pasu, NA, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, kart. 413, sign. 1158/Bělský.

6 Blíže Beránek, Jaroslav: Umělci a vojáci. František Bělský, tvůrce vojenských památníků, panovníckých bust i Churchilla. Dostupné zde: <http://www.vhu.cz/stopy-ceske-vojske-hitorie-f-belsky-tvurce-vojenskych-pamatniku-panovnickych-bust-i-churchilla/> [cit 2022-19-07]. Též Beránek, Jaroslav: František Bělský, tvůrce památníku čs. armády v Cholmondeley. *Historie a vojenství* 59, 2010, č. 4, s. 115–118.

terstvo obrany, zda by bylo možné „zaopatřit náhradu“ za odcizená vyznamenání. V závěru dopisu pracovníkům ministerstva představil svoji osobu těmito slovy: „O mně pravděpodobně nic nevíte. Já jsem jedním z nejznámějších sochařů Anglie a už léta zdatně šířím slávu našeho národa svoji sochařinou. Ve středním Londýně mám 13 veřejných prací!“⁷

František Bělský, ve Velké Británii známý pod jménem Franta Belsky, zemřel v Abingdonu 5. července 2000.

7 VÚA-VHA Praha, Sběrka osobních spisů účastníků národního boje za osvobození podle zákona č. 255/1946 Sb., spis čj. 9531-38/1988.

Zum Schicksal der Gedenktafel an der Wand der Kirche der heiligen Kyrill und Method in Prag

Der Beitrag befasst sich mit den Umständen der Errichtung einer Gedenktafel zum Andenken an gefallene Fallschirmjäger und orthodoxe Geistliche. Diese befindet sich über dem Fenster der Krypta der orthodoxen Kathedrale der heiligen Kyrill und Method in Prag. In dieser Kirche führten tschechoslowakische Soldaten am 18. Juni 1942 – nach einem erfolgreichen Attentat auf den amtierenden Reichsprotector Reinhard Heydrich – einen ungleichen Kampf gegen Nationalsozialisten, die in mehr als hundertfacher Übermacht waren.

Fünf Jahre nach diesem Ereignis, am 28. Oktober 1947, wurde an der Kirchenwand eine Gedenktafel enthüllt, die der damals 26-jährige Bildhauer František Bělský schuf. Der Künstler war während des Zweiten Weltkriegs selbst Soldat in der tschechoslowakischen Auslandsarmee in Großbritannien. Der Beitrag befasst sich mit seiner künstlerischen Intention sowie seiner Vorstellung über die Form der Gedenktafel. Auch das Leben und das Schaffen von František Bělský in der Nachkriegszeit werden beschrieben.

Die Autorin verweist weiter auf den Initiator der Gedenktafel und Auftraggeber des Projekts, die Vereinigung tschechoslowakischer Auslandssoldaten des Zweiten Widerstands beim Verband der tschechoslowakischen Legionäre, und liefert Informationen dazu. Sie geht auch auf die Rolle der Tschechoslowakischen orthodoxen Kirche ein. Zudem berichtet sie über die Hilfe der Firma Franta Anýž, die die Bronzetafel in ihrer Gießerei im Prager Stadtteil Holešovice kostenlos gegossen hatte.

Die Studie befasst sich auch mit der eigentlichen Enthüllung der Gedenktafel, die zu einem wichtigen politischen und gesellschaftlichen Ereignis wurde. Die Autorin zeigt dies anhand der Presseartikel aus jener Zeit, aber vor allem des Manuskripts des orthodoxen Geistlichen František Leixner „Chronik der tschechischen orthodoxen Kirche“.

Im Beitrag wird zudem die Rolle der Gedenkstätten im kollektiven Gedächtnis einer Nation erörtert.

To the Fortunes of the Memorial Plaque on the Wall of the Church of Saints Cyril and Methodius in Prague

This contribution deals with the circumstances of the origins of the memorial plaque dedicated to the memory of paratroopers killed in action, Orthodox clergymen and other Czech patriots, who died for the sake of the operation to assassinate R. Heydrich. The plaque has been placed above the small window to the crypt of the Saints Cyril and Methodius Cathedral in Prague, belonging to the Orthodox Church. It is the very place where few Czechoslovak soldiers put up one-sided fight with more than hundred times bigger Nazi forces on 18 June 1942, after the successful assassination of Reich protector Reinhard Heydrich.

Five years later, the memorial plaque was unveiled on the wall of the church, the author of which was a sculptor František Bělský, 26 years old at that time. The author himself was an ex-soldier of the Czechoslovak army-in-exile in Great Britain during WW II. The contribution focuses on artistic aim of the sculptor, his ideas about the form of the plaque and also reminds František Bělský's post-war life story and work.

Attention is also paid to the initiator of the origins of the memorial plaque and its realization, i.e. the Association of the Soldiers of the Czechoslovak Army-in-exile of II Resistance along with the Czechoslovak Association of Legionnaires, and the article gives basic information about it. The contribution also deals with the role of the Czechoslovak Orthodox Church and tries to express the help of the Franta Anýž firm, which the plaque cast in bronze in its foundry at Holešovice, free of charge.

Attention of the study is also concentrated on the course of ceremonial unveiling of the memorial plaque, which became an important political and social event. To get the event closer, there were used articles from periodicals of that time and first of all, the manuscript of the Orthodox clergyman František Leixner "Chronicle of the Czech Orthodox Church".

The role of memorial places in the collective memory of the nation is also reflected in the study.

*František Bělský před pamětní deskou, říjen 1947
(Rodinný archiv Františka Bělského, v soukromém držení)*

*Farář katedrálního chrámu Josef Leixner s ministrem školství
Zdeňkem Nejedlým při slavnosti odhalení pamětní desky
dne 28. října 1947
(Kronika Josefa Leixnera, v soukromém držení)*

*Pamětní deska nad okénkem do krypty pravoslavného katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici
(Rodinný archiv Františka Bělského, v soukromém držení)*

*Odhalení pamětní desky padlým parašutistům na katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici dne 28. října 1947
(NA, KSČ – sbírka negativů, ukl. č. 52/04/2550)*